

ВАТЕК

Ватек, дев'ятий каліф із династії Аббасидів, був сином Мутасіма і онуком Гаруна ар-Рашида. Він сів на трон у розквіті літ. Притаманні йому видатні риси спонукали народи сподіватися, що його врядування буде довгим і щасливим. Постать Ватека була приємна й велична, але, коли він гнівався, одне його око ставало таким страхотливим, що ніхто не витримував погляду: бідолаха, на якого дивився Ватек, падав навznak, а інколи навіть миттю помирав. Тому, боячись позбавити свої держави людей і обернути свій палац у пустелю, цей володар гнівався дуже рідко.

Ватек був дуже ласий до жінок і насолод столу. Його щедрість не знала меж, а розпушта — стриму. На відміну від Умара Бен Абдул-Азіза, він не вірив, що цей світ треба перетворити в пекло, щоб мати рай на тому світі.

Ватек перевершив пишнотою всіх своїх попередників. Палац Алькоремі, який збудував його батько Мутасім на пагорбі Чубарих коней, звідки видніло все місто Самарра, видався йому не досить просторим. Він додав до нього п'ять крил, радше п'ять інших палаців, і кожен з них призначив задоволенню одного з чуттів.

У першому з тих палаців на столах завжди стояли найвишуканіші страви. Уночі і вдень, тільки-но страви холонули, їх заміняли новими. Найдобірніші вина й найкращі лікери текли рясними струмочками з сотні фонтанів, які ніколи не висихали. Цей палац мав назву «Вічний бенкет», або «Невситимий».

Другий палац мав назву «Храм мелодії», або «Нектар душі». У ньому мешкали найвидатніші музиканти і поети

тодішньої доби, що інколи розходилися окремими гуртами, тож їхні співи лунали по всіх околицях.

Палац, названий «Насолодою очей», або «Підтримкою пам'яті», ненастанно зачаровував. Там у щедрому достатку й добре впорядковані містилися дивовижі, зібрані з усіх закутків світу. Там була галерея картин знаменитого Мані та скульптури, які видавалися живими. В одному місці добре вибудована перспектива чарувала зір, неподалік магія оптики приємно ошукувала його, а трохи далі зосереджувалися всі скарби природи. Одне слово, Ватек, найдопитливіший з-поміж людей, подбав, щоб у тому палаці було геть усе, що могло задовольнити цікавість гостей та відвідувачів.

Палац «Парфумів», який ще називали «Жалом насолоди», був поділений на багато зал. Там навіть серед дня горіли смолоскипи й ароматичні лампи. Щоб розвіяти приємне сп'яніння, яке опановувало в тому палаці, спускалися в просторий сад, де серед найрізноманітніших квітів можна було освіжитися духмяним повітрям.

У п'ятому палаці, названому «Притулком радості», або «Небезпечним», мешкало кілька гуртів дівчат. Вони були гарні та знадливі, наче гурії, і ніколи не втомлювалися добре приймати тих, кого каліф хотів допустити в їхнє товариство.

Незважаючи на всі насолоди, в які поринав Ватек, народи його імперії аж ніяк не менше любили свого володаря. Вважали, що суверен, який віддається насолодам, принаймні не менш здатний урядувати, ніж той, хто проголошує себе їхнім ворогом. Проте палка і неспокійна вдача Ватека не дала йому змоги зупинитися на цьому. Ще за життя свого батька він так ревно вчився, щоб прогнати нудьгу, що знав дуже багато, а зрештою прагнув знати все, навіть науки, які не існують. Ватек любляв дискутувати з ученими, проте їм не годилося надто вже суперечити йому. Одним він затикав рота подарунками, а тих, хто чинив упертий опір його щедрості,

запроторювали до в'язниці, щоб їхня кров охолола, і ці ліки часто допомагали.

Ватек прагнув ще й утручатися в богословські суперечки, і то ставав на бік тих, кого загалом не вважали за ортодоксів. Отак він налаштував проти себе всіх благочестивих, а потім переслідував їх, бо за всяку ціну завжди хотів мати слухність.

Великий Пророк Магомет, чиїми намісниками були каліфи, обурився, перебуваючи на сьомому небі, безбожною поведінкою одного зі своїх наступників.

— Нехай робить, що хоче, — казав він джинам, завжди готовим виконати його накази, — побачимо, куди заведуть його божевілля й безбожність; якщо він зайде задалеко, ми знатимемо, як покарати його. Допоможіть йому закінчити башту, яку він почав будувати, наслідуючи Німрода, але не для порятунку від нового потопу, як той видатний воїн, а внаслідок зухвалої цікавості прозирнути таємниці неба. Марно старається, він ніколи не здогадається про долю, яка спіткає його!

Джини послухалися і, коли робітники за день піднімали башту на один лікоть, додавали вночі два лікті. Швидкість, із якою збудували башту, лестила марнославству Ватека. Він думав, що навіть нежива матерія кориться його намірам. Цей володар, незважаючи на всю свою науку, не здогадувався, що успіхи безумної або лихої людини — перші різки, які покарають її.

Гордощі Ватека стали просто незмірні, коли, вперше подолавши одинадцять тисяч сходинок башти, він глянув униз. Люди видалися йому мурахами, гори — кротовинами, а Самарра — вуликом із бджолами. А остаточно запаморочила каліфу голову думка, що це піднесення забезпечила йому власна велич. Ватек захоплювався сам собою, аж тут, піднявши очі, помітив, що зорі не менш далекі від нього, ніж на рівні землі. Проте втішив себе за мимовільне чуття своєї мізерності думкою, що він видається великим в очах інших людей. Ватек лестив

собі уявленням, ніби світоч його розуму сягне далі, ніж бачать очі, і він змусить зірки показати йому постанови його долі.

Задля цього Ватек більшість ночей проводив на верхівці башти і, вважаючи, ніби він утаємничений в астрологічні таємниці, уявляв собі, начебто планети провіщають йому дивовижні пригоди. З країни, про яку він ще ніколи не чув, має прийти незвичайний чоловік і повідомити про них. Тож Ватек подвоїв увагу до чужоземців і наказав оголосити зі співом сурм на вулицях Самарри, що жоден його підданий не має права ні затримувати, ні селити в себе мандрівників, каліф хотів, щоб їх усіх приводили в його палац.

Невдовзі після цього оголошення перед Ватekom з'явився чоловік, чие обличчя було таким страхітливим, що охоронці, які схопили чужинця, були змушені, ведучи його до палацу, заплющувати очі. Сам каліф видавався враженим його моторошним виглядом, але цей мимовільний страх одразу поступився радості. Невідомий розклав перед володарем дивовижі, яких той ще ніколи не бачив і навіть не уявляв собі, що вони можуть існувати.

Справді, годі було б шукати щось дивніше за товари чужинця. Більшість прикрас, які він показав, були не менш майстерно виготовлені, ніж гарні. Крім того, мали особливу цінність, про яку повідомляв напис на сувої пергаменту, прикріпленому до кожної речі. А ще чужинець показав черевики, які, ступаючи самі, вберігали від утоми ходьби, ножі, які різали без руху руки, шаблі, що самі завдавали удар, корячись найменшому жестові, і геть усе було оздоблене самоцвітами, назви яких ніхто не знав.

Серед усіх неймовірних дивовиж надто шаблі, леза яких пускали сліпуче полум'я, прикували увагу каліфа, що пообіцяв собі розшифрувати на дозвіллі викарбувані на них невідомі літери. Не запитуючи купця, яка ціна, Ватек звелів принести всі гроші зі скарбниці і сказав йому

взяти те, що він хоче. Купець узяв собі якийсь дріб'язок і стояв, не мовлячи й слова.

Ватек не сумнівався, що мовчання незнайомця спричинене повагою, навіяною його монаршою поштаттю. Він ласкаво дозволив йому підійти і приязно запитав, хто він, звідки прийшов і де взяв такі чудові речі. Чоловік, або, радше, страховисько, замість відповіді на ці запитання тричі потер чоло, чорніше за ебенове дерево, чотири рази вдарив по череву, що мало незмірну окружність, широко розплющив великі очі, які видавалися палючими вуглинами, й зареготав зі страхітливими розкотами, ошкіривши великі зуби бурштинової барви з зеленими смугами.

Каліф, трохи занепокоївшись, запитав удруге, але не почув іншої відповіді. Тоді володареві став уриватися терпець, і він крикнув:

— Чи ти знаєш, нещасний, хто я і з ким ти граєшся?

Звернувшись до охоронців, каліф запитав, чи вони чули, як чужинець говорив. Охоронці відповіли, що так, але сказав небагато.

— Нехай ще говорить, — наказував Ватек, — нехай говорить, як може, і скаже мені, хто він, звідки прийшов і звідки приніс незвичайні дивовижі, які дав мені. Присягаюся Валаамовою ослицею, якщо він і далі мовчатиме, я змушу його покаятися за цю впертість!

Висловивши погрозу, каліф не міг не кинути на незнайомця один зі своїх небезпечних поглядів, але той від нього навіть не збентежився, страшне і вбивче око не справило на нього ніякого враження.

Годі було б описати подив придворних, коли вони помітили, що нечемний купець витримав таке випробування. Вони всі поприпадали обличчям до землі й не підвелися б, якби каліф не звелів їм розгніваним голосом:

— Підведіться, боягузи, і схопіть цього негідника! Нехай його запроторять до в'язниці й пильнують, не спускаючи з ока, мої найкращі вояки! Він може забрати з собою

гроші, які я щойно дав йому, лишити їх собі, але нехай говорить.

Після цих слів охоронці зусібіч накинулися на чужинця, зв'язали його міцними ланцюгами й повели до в'язниці у високій башті. Оточили його з усіх боків сімома огорожами з залізного пруття, і то зі шпичаками, не менш довгими й гострими, ніж рожни.

Але каліф і далі шаленів і не міг заспокоїтися. Не розмовляв, насилу зволив сісти за стіл і їв лише тридцять дві страви з трьох сотень, які подавали йому щодня. Навіть сама ця вбога дієта, до якої каліф не звик, позбавила б бідолаху сну, а який же наслідок вона мала справити в поєднанні з тривогою, яка опанувала його! Отже, тільки-но засіріло, він побіг до в'язниці, щоб удатися до нових спроб змусити заговорити невідомого упертюха. Але лють каліфа годі було б описати, коли він побачив, що в'язня немає, залізні ґрати розтрощені, а охоронці неживі. Ватека опанувало найдивніше безумство. Він заходився давати копняки трупам, які лежали навколо, і знай копав їх ногами цілісінький день до вечора. Придворні та візирі робили щомога, прагнучи заспокоїти його, але пересвідчившись, що нічого не можуть удіяти, закричали всім гуртом:

— Каліф збожеволів! Каліф збожеволів!

Цей крик одразу повторили на всіх вулицях Самарри. Зрештою він долинув до вух принцеси Каратіс, матері Ватека. Вона примчала, страшенно переживаючи, і хотіла випробувати владу, яку мала над розумом сина. Сльози та обійми матері заспокоїли каліфа, а невдовзі, поступившись її наполегливим проханням, він дозволив завести себе в палац.

Каратіс боялася покинути сина самого. Вклавши нестямного в ліжку, сіла поряд і намагалася розмовою втішити й заспокоїти його. Ніхто не зробив би цього краще. Ватек любив і поважав Каратіс не тільки як матір, а й як жінку, обдаровану вищим генієм. Вона була

грекиня і спонукала сина перейняти всі системи й науки свого народу, що їх боялися добрі мусульмани.

Однією з тих наук була астрологія, яка визначає долю, і Каратіс досконало знала її. Тому її перший клопіт полягав у намаганнях спонукати сина пригадати, що пообіцяли йому зорі, і вона запропонувала знову порадитися з ними.

— На жаль, — сказав матері каліф, тільки-но зміг говорити, — я безумний, але не через сорок тисяч копняків, які дав охоронцям, що так безглуздо дозволили заподіяти собі смерть, а тому, що й у думці не мав, що цей незвичайний чоловік — саме той, про якого повідомили планети. Замість бути брутальним із ним, я мав би спробувати прихилити його лагідністю та ласкою.

— Минулого не повернеш, — відповіла Каратіс, — треба думати про майбутнє. Може, ви ще побачите чоловіка, про якого шкодуєте, може, письмена на лезах шабель повідомлять щось про нього. Їжте і спіть, любий сину, завтра побачимо, що робити.

Ватек дослухався до цієї мудрої поради, на другий день прокинувся в кращому настрої і відразу звелів принести дивовижні шаблі. Щоб не осліпнути від їхнього блиску, розглядав їх крізь кольорове скло й намагався розшифрувати літери, проте марно; хоч скільки каліф бив себе по чолу, він не знав жодної літери. Ця перешкода знову вправила б його в стан учорашньої люті, якби не доречний прихід Каратіс.

— Потерпіть, мій сину, — мовила мати, — ви, безперечно, знаєте всі науки. А знати мови — це дрібничка з арсеналу педантів. Пообіцяйте винагороди, що гідні вас, тим, хто пояснить ці варварські слова, яких ви не розумієте і які перебувають нижче від вашого розуміння, і невдовзі будете задоволені.

— Може, й справді! — вигукнув каліф. — Але, поки чекатиму, мені надокучатиме юрба напівучених, які вдадуться до спроби прочитати задля насолоди правити